

Tema broja Spomenička baština i kultura sjećanja na Prvi svjetski rat usmjeren je primarno na istraživanja s područja povijesti Prvoga svjetskog rata i kulture sjećanja (komemorativne prakse, mjesta sjećanja, memorijalizacija, kolektivno sjećanje, spomenička baština) u Hrvatskoj. Iako su Prvi svjetski rat i kultura sjećanja sredinom 20. stoljeća postala multidisciplinarna i interdisciplinarna istraživačka tema društveno-humanističkih znanosti, tzv. "memory boom", kako ga je nazvao Jay Winter, na početku 21. stoljeća aktualizira raspravu o novim oblicima i načinu sjećanja na žrtve i događaje iz Prvoga svjetskog rata. Proslava stogodišnjice Prvoga svjetskog rata u Europi i u svijetu od 2014. do 2018. godine potaknula je prvi put i veći interes znanstvenika, ali i državnih institucija u Hrvatskoj, za taj povijesni događaj, koji je dugi niz godina bio duboko potisnut u kolektivnom sjećanju hrvatskoga naroda. U Hrvatskoj je ponovno otkrivanje zapostavljenih istraživačkih tema vezanih uz Prvi svjetski rat i kulturu sjećanja dovelo do okupljanja međunarodnoga interdisciplinarnog tima znanstvenika u okviru projekta Prvi svjetski rat u kulturi sjećanja – Zaboravljena baština (2020. – 2023.), što ga financira Hrvatska zaklada za znanost. Osim mnogih projektnih aktivnosti, pod ovom vrlo aktualnom temom spomeničke baštine i kulture sjećanja na Prvi svjetski rat organiziran je 2021. godine u Zagrebu i međunarodni okrugli stol. Neki od autora koji su sudjelovali na tom okruglom stolu rezultate svojih recentnih istraživanja prikazali su u ovom tematskom broju Društvenih istraživanja.

Kao sudionik okrugloga stola i poseban gost, u ovom broju je Jay Winter, ugledan znanstvenik iz Sjedinjenih Američkih Država, profesor emeritus na Odsjeku za povijest Sveučilišta Yale. Njegov istraživački interes obuhvaća Prvi svjetski rat i utjecaj toga rata na 20. stoljeće. Njegova istraživanja i knjige, kao što je Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History, postali su nezaobilazna literatura za sve one koji se bave Prvim svjetskim ratom i kulturom sjećanja. Jay Winter je dobitnik počasnoga doktorata Sveučilišta u Grazu, Sveučilišta u Leuvenu i Sveučilišta u Parizu. Uz njega su autori u ovom tematskom broju kolegice i kolege koji se bave lokalnim/nacionalnim temama vezanima za spomeničku baštinu i kulturu sjećanja na Prvi svjetski rat. Radovi u ovom broju Društvenih istraživanja svojom tematikom pridonose znanstvenoj analizi važnih aspekata kulture sjećanja i baštine Prvoga svjetskog rata, ponajprije u Hrvatskoj, a onda i na međunarodnoj razini. Istraživanja se odlikuju suvremenim metodologijama i složenim multi/interdisciplinarnim teorijskim okvirima interpretacije dobivenih podataka.

U uvodnom radu o značenju mjesta sjećanja i nositeljima sjećanja (memory agents), koji ih čuvaju u kolektivnom sjećanju i na nacionalnoj i na međunarodnoj razini, Jay Winter propituje palimpsestske odlike ratnih spomenika. Palimpsestske odlike ratnih

spomenika, tvrdi Jay Winter, upućuju na višestruka značenja koja se vezuju za njih i koja odgovaraju kolektivnom sjećanju lokalnih, regionalnih, nacionalnih, međunarodnih i transnacionalnih zajednica. Višeznačnost mjesta sjećanja, na koja Jay Winter upozorava u svojem zaključku, nadilazi nacionalne granice patnje i gubitka života. U svojoj imaginaciji mjesta sjećanja pronalaze prostor na cijelom kontinentu i zajednicama ratnih žrtava te na taj način izlaze iz okvira lokalnog u svijet čija se ikonografija gubitka odvoja u posebnoj geometriji pamćenja. Horizontalnost okvira prenošenja poruka mjesta sjećanja tvori kontinuitet komemorativnih referenci – palimpsest sjećanja – koja traju do danas.

Ljiljana Dobrovošak u svojem radu o spomeničkoj baštini Prvooga svjetskog rata u Hrvatskoj od 1914. godine do danas pruža uvid u ostatke te baštine na današnjem području Republike Hrvatske. Spomenici podignuti u čast poginulim austro-ugarskim vojnicima i okolnosti njihova podizanja te stavovi i odnos državnih vlasti spram ratnih veterana i žrtava rata i njihovih obitelji autorica interpretira u kontekstu kulture sjećanja. Istodobno, Ljiljana Dobrovošak na temelju tako provedenog istraživanja donosi kategorizaciju mjesta sjećanja na Prvi svjetski rat i tragove njihova postojanja na hrvatskom tlu do danas.

Filip Hameršak u svojem radu daje prikaz zakonodavnog okvira i društveno-političkih i kulturnih prilika koje su omogućile izgradnju i održavanje vojnih groblja iz Prvooga svjetskog rata na teritoriju Hrvatske od 1914. do 1941. godine. Komemorativne prakse, javni spomenici i pojedinačni ratni spomenici podignuti u čast poginulih, najvećim dijelom hrvatskih vojnika austro-ugarske vojske, istražuju se kroz periodizaciju koju Filip Hameršak dijeli na habsburško razdoblje (1914. – 1918.), kratki intermeco (1918. – 1921.) i razdoblje vladavine Karađorđevića (1921. – 1941.). Autor podsjeća kako su, s jedne strane, ambiciozne planove izgradnje vojnih groblja austro-ugarske vlasti samo djelomično ostvarile, dok, s druge strane, nove vlasti Kraljevine SHS/Jugoslavije od 1919. do 1941. godine ipak nisu isključivale pripadnike austro-ugarske vojske (kako Hrvate, tako ni Srbe i Slovence) na svojim grobljima, iako su najveći teret izgradnje i održavanja podnosile lokalne vlasti, veteranske udruge i sami građani.

Vijoleta Herman Kaurić potom u svojem radu istražuje i interpretira okolnosti, društveni kontekst i stavove hrvatskih vlasti tijekom organizacije komemorativnih aktivnosti vezanih za obilježavanje stogodišnjice Prvooga svjetskog rata (2014. – 2018.) u Hrvatskoj. Autorica upozorava na činjenicu kako danas odnos prema komemoriranju toga povijesnog događaja u hrvatskom društvu pokazuje u kojoj je mjeri protekom vremena hrvatska baština Prvooga svjetskog rata "umalo" postala zaboravljena.

Nenad Lajbenšperger govori o poslijeratnom odnosu državnih vlasti Kraljevine SHS/Jugoslavije spram ratnih veterana i poginulih vojnika sukobljenih strana, sada ujedinjenih u jednu državu. Autor upućuje na različit odnos vlasti prema grobovima "ne samo različitih vojski" nego i različitim lokacijama na kojima su groblja bila smještena. S vremenom, tvrdi autor, podignuta groblja i spomen-kosturnice kako srpskim borcima tako i vojnicima austro-ugarske vojske po završetku Prvooga svjetskog rata

polako nestaju; a nakon Drugoga svjetskog rata i raspada socijalističke Jugoslavije države nasljednice svoj su odnos i razumijevanje ratnih žrtvi i mjesta sjećanja iz Prvoga svjetskog rata baštinili svaka na svoj način, pa tako i u svrhu turizma.

U posljednjem radu ovoga tematskog broja autor Metod Šuligoj na temelju kvalitativnog sociološkog istraživanja provedenog za područje istarskoga pograničja tvrdi kako se suvremene komemorativne prakse – spomen-događanja – na mjestima sjećanja na Prvi svjetski rat mogu razumjeti kroz prizmu "mračnoga turizma", "kulturnoga turizma" i "problematičnoga naslijeđa". Reaproprijacija sjećanja i mjesta sjećanja kao baštine Prvoga svjetskog rata, kaže autor, doveli su do nove tipologije spomen-događanja u istarskoj pograničnoj regiji, koji sada poprimaju karakteristike transkulturalnosti i globalizma.

Svjesni da su ovi radovi samo malen dio rasprava koje se danas vode u znanstvenoj zajednici o suvremenim aspektima kulture sjećanja na Prvi svjetski rat, ali i baštine koju nasljeđuju poslijeratne generacije, nadamo se da će pridonijeti boljem znanstveno utemeljenom rasvjetljavanju odnosa kolektivnoga sjećanja, kulture sjećanja i memorijalizacije Prvoga svjetskog rata kroz komemorativne prakse i mjesta sjećanja, čime će pobuditi daljnju pozornost znanstvenika na ovom području.

Ljiljana Dobrovšak i Sandra Cvikić

THE THEME

This issue's theme about memorial heritage and the First World War memory culture is focused primarily on the research area related to the First World War history and memory culture in Croatia (commemorative practices, sites of memory, memorialisation, collective memory, memorial heritage). In the middle of the 20th century, the First World War and memory culture became multidisciplinary and interdisciplinary research subjects of social studies and humanities. However, the 21st century 'memory boom', according to Jay Winter, has updated the discussion about new forms and ways of remembering – memories about First World War victims and events. The commemoration of the First World War centenary (2014 – 2018) in Croatia had elicited for the first time greater attention from the scientific community and institutions. It sparked interest for the event that was deeply repressed in the collective memory of the Croatian nation for a very long time. Newly discovered research subjects related to the First World War and memory culture in Croatia had brought together an international interdisciplinary team of scientists in the project World War I and the Culture of Memory – Forgotten Heritage (2019 – 2023) financed by the Croatian Science Foundation. Among project activities was one related to the organisation of an international round table in Zagreb (2021) actualising the memorial heritage and cultural memory of the First World War. Some of the round table participants are now authors of papers in this thematic issue of Društvena istraživanja presenting their recent research findings.

As a round table participant and special guest in this publication is Jay Winter, a renowned scientist from the USA, professor of history emeritus at Yale University. He is a specialist on the First World War and its impact on the 20th century. His research and books such as Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History have become an indispensable reference for all who are involved with the First World War and cultural memory. Jay Winter is a recipient of honorary doctorates from the University of Graz, The University of Leuven, and the University of Paris. Next to Jay Winter, papers from colleagues who research local/national subjects related to the memorial heritage and cultural memory of the First World War are presented in this thematic issue. Papers in this issue therefore contribute to the scientific analysis of the important aspects related to the memory culture and heritage of the First World War primarily in Croatia, and then internationally. Contemporary methodological and complex multi/interdisciplinary theoretical frameworks are used in research and the interpretations of research findings.

In the introduction, in his paper about the meaning of sites of memory and memory agents – meanings contained in the collective memory on the national and international level, Jay Winter questions war memorials as palimpsests. War memorials are palimpsests, according to Jay Winter, in the sense that they have multiple levels of meaning attached to them, corresponding to the collective memory of local, regional, national, international, and transnational communities. The multilayered meaning behind the sites of memory, Jay Winter concludes, transcends the national boundaries of suffering and loss of life. In their imagination, sites of memory find their space on the continent and in the communities of war victims, thereby going beyond local frameworks into the world whose iconography of loss develops through a particular geometry of remembrance. The site's of memory horizontal framework of message transfers thus creates a continuum of commemorative references – a palimpsest of memories – that linger to this day.

Ljiljana Dobrovišak in her paper about the First World War memorial heritage in Croatia (from 1914 until today) provides an insight into the remnants of this heritage in contemporary Croatian territory. Memorials built in honour of the fallen Austro-Hungarian soldiers and the circumstances surrounding their construction, are interpreted by the author in the context of cultural memory. At the same time, based on her research, Ljiljana Dobrovišak provides a categorisation of the First World War sites of memory and their remains on Croatian soil until today.

In his paper, Filip Hameršak provides an overview of various legal frameworks and socio-political and cultural circumstances that enabled the construction and maintenance of the First World War military cemeteries on Croatian territory in the period 1914 – 1941. Commemorative practices, public monuments, and individual war memorials built to honour, predominantly Croatian, fallen Austro-Hungarian soldiers, are investigated by Filip Hameršak through the periodisation he himself constructed: the Habsburg Period (1914 – 1918), the Intermezzo (1918 – 1921), and the Karađorđević Period (1921 – 1941). The author recalls how on one hand, the ambi-

tious plans for military cemetery constructions were only partially realised by the Austro-Hungarian authorities; while on the other hand, the new regime (the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia) in the period 1919 – 1941 did not entirely exclude members of the Austro-Hungarian army (both, Croats, Serbs, and Slovenes) from its military cemeteries. However, he points out, that most of the financial burden related to the construction and maintenance of military cemeteries was shared among local authorities, veterans' associations, and citizens.

Vijoleta Herman Kaurić in her paper investigates and interprets the circumstances, social context and attitudes of state authorities in the organisation of commemorative events related to the First World War centenary (2014 – 2018) in Croatia. The author points out the fact that the relationship regarding the commemoration of this historical event in Croatian society shows the extent of which, as time passed by, the Croatian heritage of the First World War was almost forgotten.

Further on, Nenad Lajbenšperger talks about the post-war relationship between state authorities of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia and war veterans, and the relationship towards fallen soldiers of all sides now united into one state. The author shows how state authorities have treated differently the graves of soldiers belonging to various armies, as well as their different attitudes towards cemeteries in various locations. Over time, the author claims, the cemeteries and ossuaries established at the end of the First World War for both Serbian soldiers and soldiers of the Austro-Hungarian army have slowly disappeared. However, after the Second World War and with the disintegration of socialist Yugoslavia, each successor state inherited a different relationship towards and understanding of the First World War victims and sites of memory, thus reappropriated for tourism.

The last paper of this thematic issue introduces Metod Šuligoj's qualitative sociological research conducted in the cross-border area in Istria. He claims that contemporary commemorative practices – memorial events – organised at First World War sites of memory can be understood through the prism of dark tourism, cultural tourism, and difficult heritage. Reappropriation of emotions and sites of memory as heritage of the First World War, the author indicates, have brought about new typologies of memorial events in the Istrian cross-border region which now acquire characteristics of transculturalism and glocalism.

We are aware that the presented papers make up only a small part of the contemporary scholarly discussion today about the aspects of the First World War memory culture and heritage inherited by post-war generations. We do hope that the presented papers will contribute to an improved scientifically-based clarification and understanding of the First World War collective memory, memory culture and memorialisation through commemorative practices and sites of memory. All this, we hope, could raise more attention among scientists in this field in the future.

Ljiljana Dobrovošak and Sandra Cvikić